

'עשאוהו לתלמוד ככדור'

לעורך שלו.

תודה על הגיליון המורחב של 'המעין' (גיל' 247, תשרי תשפ"ד) לרגל מלאת חמישים שנה למלחמת יום הכיפורים. נפעמתי ביותר ממאמרו של הרב יהושע בן מאיר נר"ו (עמ' 136 ואילך) אשר נכתב בדם ליבו, וכולו מלא השראה של אמונה פנימית עמוקה. יישר כוחו.

אני מבקש להוסיף דבר על מאמרו הטוב של הרב עמיחי כנרתי נר"ו 'כדור של בנות' (עמ' 105 ואילך). שעל פיו יתפרשו דברי מהרש"ל זללה"ה בהקדמתו הראשונה לים של שלמה ד"ה 'ונחזור לראשונות', שם כתב בשבח מעלתם של חכמי התוספות. ואלו הם דבריו:

לולי חכמי הצרפתים בעלי התוספות שעשאוהו לתלמוד ככדור אחד, ועליהם נאמר דברי חכמים כדרבנות, הפכוהו וגלגלוהו ממקום למקום, שנראה לנו כחלום מבלי פותר ומבלי עיקר אלא סוגיא זו אומרת בכה וסוגיא זו אומרת בכה... ונמצא התלמוד מיושב ומקושר, וכל הסתומות יתפרשו.

וכוונת המהרש"ל על דרך שאמרו בירושלמי המובא בתוס' סנהדרין כו, א ד"ה כדור: ככדור של בנות שזורקות זו ליד חברתה, כך אדם מוסר דברי תורה לחברו ולתלמידיו זה לזה, ומתפקחים זה מזה.

והיא משמעות הכתוב 'דברי חכמים כדרבנות', כלומר חכמי התוס' עשאוהו לתלמוד ככדור, שע"י חבורת החכמים הצרפתים שמסרו דבריהם זה לזה נתפקחו זה מזה. ועוד הוסיף מהרש"ל שעשאוהו לתלמוד כדור **אחד**, שעיקר פעולתם של חכמי התוס' הוא לבאר ולפרש את אחידותו של התלמוד להסיר את המבוכה מן הסוגיות השונות הנראות כסותרות זו את זו, ובחוכמתם העמוקה בצוותא 'הפכוהו וגלגלוהו ממקום למקום', דהיינו מסוגיא במקום זה לסוגיא במקום אחר, ונתיישבו הסתירות ונתקשרו הסוגיות ונמצא התלמוד מיושב ומקושר' ונגיש למתבונן בדבריו.

אליעזר בן פורת, בית אל

* * *

עוד על פיוטי ראש השנה שחל בשבת

יישר כח לר' אברהם פרנקל לאוי"ט על המאמר המאלף בגיליון תשרי האחרון ('זכרון תרועה', עמ' 38 ואילך). כיהודה ועוד לקרא, וכדי לאשש את דבריו, יש להבין היטב את הקיקלר של ר' שמעון הגדול שיסד:

חכם חניטיו לתקוע בזה חודש / יום זה אם יקרה בשבת קודש / זכרון תרועה
מקרא קודש.

ועל זה יש לתמוה, וכי מה החכמה הגדולה הטמונה בציווי הקב"ה לתקוע בר"ה, הרי פסוק מפורש הוא? זאת ועוד אחרת: לפי ההבנה הפשוטה של החרוז הזה המילים "יום זה אם יקרה בשבת קודש" קשורים אל המילים "זכרון תרועה מקרא קודש", ולפי זה צריך לסמן נקודה אחר הצלעית הראשונה "חכם חניטיו לתקוע בזה חודש", ויהיה הפירוש כי יש מצוה לתקוע בר"ה, אך אם יחול בשבת קודש יש רק זכרון תרועה ולא תרועה, ואם יחול ר"ה ביום חול תוקעים. והפירוש הזה קצת מאולץ, כי לא תמצא בכל הקיקלר הזה שיבוץ דומה, שהצלעית הראשונה מנוגדת לשנייה ולשלישית. ועוד ק"ק, שהביטוי "בכל גבולכם" קצת מאולץ, כי מאן דכר שמיה של עניין הגבולים?

ולפענ"ד ר"ש הגדול יסד מילת "חכם" לא רק בגלל שהיה חסר לו מילה המתחילה באות ח', אלא להורות שבמקום שיש צאצאים חכמים של אברהם אבינו, דהיינו בבית הוועד, אז תוקעים גם בשבת קודש. וא"כ הצלעית האמצעית "יום זה אם יקרה בשבת קודש" קאי אלפניו ולאחריו, אלפניו - שבמקום הוועד שיש בו חכמים תוקעים גם בשבת, ולאחריו - שבמקומות אחרים נוהגים בזכרון תרועה, וכמו שהסביר ר' אברהם במאמרו בטוב טעם ודעת. ולפי זה אתי שפיר שיסד "בכל גבולכם" כניגוד לשורה הראשונה שתוקעים רק במקום חכמי הוועד. ואכמ"ל.

בברכה ובהצלחה,

משה יהודה רוזנוסר, ירושלים

* * *

הערה בעניין שו"ת 'בשמים ראש'

מאז שנת תקנ"ג, עת הפציע בעולם התורני הספר השנוי במחלוקת 'בשמים ראש' על ידי מי שהביאו לדפוס ר' שאול ברלין בן הגאון רצ"ה לוי"ן אב"ד ברלין, שייחסו לרבינו אשר בן יחיאל ועיטרו בהערותיו 'כסא דהרסנא', עסקו רבנים וחוקרים תורניים בשאלה האם אכן יצא ספר זה מתחת ידי הרא"ש, או שמא אינו אלא זיוף מתחילתו ועד סופו, או לפחות בחלקו, ורבו גם רבו המצדדים כנגדו ובעדו.¹

והנה עלתה בידי הוכחה מתורף לשון ה'בשמים ראש' כי הספר חובר אחרי שנת רפ"ג, שהיא שנת הדפסת ש"ס ונציה, וממילא שנים רבות אחרי מות רבינו הרא"ש. ידוע ופשוט הדבר שקודם דפוס ונציה חלוקת דפי הש"ס לא הייתה קבועה כפי שהיא היום לפנינו, וההפניות בתוך התלמוד היו למסכתות ופרקים בלבד. לפי זה כל ספר שנמצא בו מראה

1 מראי מקומות להרבה מחברים שעסקו בכך ראה בדברי ר' אליעזר יהודה בראדט בקובץ 'ישורון' כרך כו עמ' תכו בהערה. ויש להוסיף שם עוד הרבה, כגון דברי העורך הנכבד ר"י קטן בקובץ 'מספרא לסיפא' של ישיבת שעלבים גיליון 44-45 עמוד 243 ואילך.

מקום לדף (או 'עלה' לפי הסגנון המצוי בספרים רבים) מסוים במסכת כלשהי, הרי מוכח מתוכו שזמן כתיבתו הוא לאחר שנדפס והתפשט התלמוד בדפוס ונציה.

והנה, בספר בשמים ראש ס' קלח כתוב: "דהא קיימא לן ברכות עלה נ' עושה אדם כל צרכיו בפת", ולפנינו הוא אכן בגמרא מסכת ברכות דף נ ע"א. כמו כן בס' קפח כתוב: "והא דאמרין באלו עוברין עלה מ"ח", וגם זה נמצא לפנינו בגמרא מסכת פסחים דף מ"ח². יש בזה כדי לאמת את דברי כמה מגדולי האחרונים שהסיקו כי ספר בשמים ראש לא יצא מתחת ידי רבינו הרא"ש, ושהוא התחבר בתקופה הרבה יותר מאוחרת.

כמובן, יתכן להסביר את הנ"ל בכך שר"י די מולינא, שלטענת ר' שאול מדפיס הספר הוא זה שהכין וערך את התשובות, והוא חי בערך בתקופת מרן הב"י, הוא זה שהכניס לתוך דברי הרא"ש את ציון מספר הדף, כפי שר"י די מולינא הכניס הערות אחרות לתוך הספר וכן"ל, ושבמקומות אלו רק נשמטו הסוגריים. ובכל זאת עניין זה מחזק את החשד לזיוף, כשהוא מתווסף לראיות ולהוכחות הרבות האחרות בכיוון זה³.

ואביא כאן עוד הוכחה לזיוף הספר ששמעתי מידי"נ הרב יעקב בצלאל חראר שליט"א. בס' ר"כ העוסק בענייני הקראים נמצאת תשובה כאילו בשם רבינו ברוך, ובה בתוך הדברים כתוב כי עניין הקראים התחיל אלף שנים לפניו, והיינו לפי זה כאלף שבע מאות שנה לפני ימינו אנו. בלי להאריך כאן בנושא זה ברור כי הקראים יסדו את תנועתם לכל היותר אלף ומאתיים שנה לפני ימינו, שהם לא יותר מחמש מאות שנה לפני ימיו של רבינו ברוך. איך הגענו לאלף שנים? קרוב לוודאי שבשיגרא דלישנא כתב ר' שאול ברלין את מספר השנים שבהם נוסדה הקראות לפי זמנו הוא, שהיה אכן כאלף שנה מייסוד הקראות, ותוך מרוצת זיפופ לא שם לב שהוא כותב זאת בשמו של רבינו ברוך...

נקודות אלו למיטב ידיעתי לא הובאו בתוך רשימת הראיות על זיפופ של ספר בש"ר, רשימה ארוכה ומכובדת שראוי לה שתסיים באופן ברור וסופי את הדיון בנושא: ספר בשמים ראש המיוחס לרא"ש ולשאר ראשונים הוא בחזקת מזויף, ולא ראוי להביא מדבריו סיוע וק"ו ראייה לכל עניין הלכתי שהוא, גם בתשובות שכבר הוכרו כחריגות וגם בתשובותיו האחרות, וכפי שכבר הביעו את דעתם בענייני רבים מגדולי ישראל בדורות האחרונים.

אלחנן סגרון, בני ברק

2 אכן בדומה לכך ישנם עוד מקומות כאלו, אך הם ממוסגרים בסוגריים עגולים להראות שאינם מגוף הספר, ע"י סימנים צו, קמו, קפא, ו-רכז. וראה להלן.

3 והסכים אתי בזה פרופ' ר"ש שפיגל.